

שיעור הלכתי שבועי מפי מורנו ורבנו הרה"ג דוד שלום נקי שליט"א מו"צ ומחבר סדרת הספרים "בהלכה ובאגדה"

והתענג בדשן

"והתענג בדשן נפשכם, הטו אַזְנֵיכֶם וּלְכוּ אֵלַי, שְׁמְעוּ וּתְדַבְּרִי נְפֹשְׁכֶם" (ישעיה נהב)

גליון 24

המשך במצות ספירת העומר

ברכת "שהחיינו" בספירה. הטפל והעיקר - יציאת מצרים ומתן תורה. מיקום הספירה לאחר קדיש תתקבל, לאחר ברכו, או לאחר עלינו לשבח? אימתי מנהג ירושלים עלית על כולנה. השקפה ודעת תורה צרופה של מרן מלכא הראשון לציון זצ"ל על יום ה' באייר, ובענין אמירת התחנון בו. זו הגדלות שלנו להוריד את הראש.

ברכת "שהחיינו"

א. לפני שנדבר עוד פרטים במצות ספירת העומר, הזכרנו שבוע שעבר שלא מברכים "שהחיינו" על מצות הספירה, כמו שכתב הרז"ה כי אין הספירה אלא זכר למקדש. וגם משום שאין בה הנאה אלא עוגמת נפשנו לחורבן בית מקדשנו, שאנחנו לא עושים את המצוה כבימי קדם עם קצירת העומר וקרוב העומר. (עיין גליון 23 אות ת, יד) אבל מעניין שבספר האשכול (סוף הלכות פסח) כתב: "ולא נהוג עלמא לברוכי שהחיינו על ספירת העומר, דקא נפקינן בזמן דמברכין אכסא דיום טוב". ע"כ. והיינו שיוצאים ידי חובה בברכת "שהחיינו" שמברכים על כוס הקידוש. ולכאורה ניהא לבני חוץ לארץ שעושים יום טוב שני של גלויות, ונמצא שבלייל ראשון של ספירת העומר מברכים "שהחיינו" בקידוש, לכן אפשר שפוטרים בזה גם את מצות הספירה, אבל לנו בני ארץ ישראל, שלא עושים קידוש בליל שני אלא הבדלה ואין שמה ברכת שהחיינו, אם כן במה נפטור את "שהחיינו" של הספירה? ואולי בברכת "שהחיינו" שבקידוש שבלייל הסדר, מעין מה שכתב הרא"ש (פסחים פ"א אות י) שלא מברכים "שהחיינו" על בדיקת חמץ, כיון שיוצאים ידי חובה בברכת "שהחיינו" שבקידוש בליל הסדר, וכשם שזה פוטר את שאר מצוות החג, כאכילת מצה ומרור, וארבע

כוסות, שהן מצוות הבאות מזמן לזמן, כך גם זה פוטר את בדיקת חמץ. רק שעדיין צריך ביאור, כי לכאורה דוקא בדיקת חמץ שהיא מההכנות לפסח, מובן שזה פוטר, אבל ספירת העומר, מה היא קשורה לפסח, אמנם זמנה "ממחרת השבת", ממחרת יום טוב ראשון של פסח, אבל לכאורה אין קשר בינה לחג הפסח עצמו.

ספירת הימים הכנה לחג השבועות

ב. ואולי צריך לומר שמה שכתב האשכול, שיוצאים ב"שהחיינו" שעל הכוס ביום טוב, היינו יום טוב של שבועות, וזה באמת קשור, כי כל הספירה של הימים האלו בשביל להגיע ליום הנכסף, יום החמישים - חג השבועות - יום מתן תורה¹. וכן ראיתי בשו"ת הרדב"ז (חלק ד סימן רנח) ששאל, למה לא תקנו "שהחיינו" לספירת העומר. וכתב: ואני אומר שכל מצוה שהיא הכנה למצוה אחרת, תקנו שיברך שהחיינו על המצוה העיקרית ופוטר את שתיהן, הלכך ספירת העומר היא הכנה לעצרת, דכתיב (דברים טו ט): "שְׁבַעָה שָׁבְעַת תִּסְפֹּר לָךְ מֵהַחֵל חֲרַמְשׁ בְּקַמָּה... וְעִשִּׂיתָ חַג שְׁבַעֹת לַה' אֶלְקֶיךָ", וכיון שהיא מצוה תלויה באחרת, מברך בחג השבועות ועולה לכאן ולכאן. וכן מצאנו בעשיית סוכה שהיה צריך לברך "שהחיינו" בשעת העשייה, ואפילו הכי לא מברכין אלא בשעת המצוה הישיבה בסוכה, שהוא זמן החג, ועולה לכאן ולכאן. ועוד טעם משום שאין גמר המצוה עד סוף הספירה, לפיכך אי אפשר לברך "שהחיינו" בתחילת הספירה שהיא חלק מצוה, וגם לא בסופה שאין מברכים "שהחיינו" בסוף המצוה. ע"ש.

מיקום הספירה לראשונים ומרן השלחן ערוך

ג. ועתה נדבר בענין מיקום הספירה בתפילת ערבית, כי העולם נוהגים בזה מנהגים שונים, יש לאחר קדיש "תתקבל", ויש לאחר "ברכו" קודם "עלינו לשבח", ויש לאחר "עלינו לשבח". והנה כתב מרן הבית יוסף (ס"ט תפ"ט) בשם האבודרהם, בליל מוצאי שבת נהגו לספור

ואם כך יש להתבונן, כיון שכל מטרת הספירה היא בשביל להגיע ליום הנכסף, הוא יום מתן תורה. הרי בנוהג שבועולם כאשר מצפה אדם לאירוע מיוחד, שנכספה וכלתו נפשו אליו מאוד, כיום חתונתו ויום שמחת לבו, אינו סופר 'הנה עבר יום אחד', 'הנה עברו שני ימים', אלא סופר 'נשארו עוד חמישים יום', 'עוד ארבעים ותשעה יום', אם כן מדוע עם ישראל לא מנו כן? אומרים חז"ל, עם ישראל כשיצאו ממצרים היו בארבעים ותשעה יערי טומאה, ולא היו ראויים לקבל את התורה, אך הקב"ה ברוב רחמיו עליהם, בכל יום הוציא אותם משער טומאה אחד והכניסם מנגד לשער קדושה אחד, עד שהגיעו ביום מתן תורה לארבעים ותשעה יערי קדושה, והיו ראויים לקבלת התורה. נמצא אם כן שהיה להם ענין מיוחד גם בעצם ימי ההמתנה לקבלת התורה, כי לבד ממה שנכספה וכלתה נפשם ליום המיוחד, גם במשך הימים שהמתינו התעלו ברוחניות, התקדשו ונטהרו בהם עוד ועוד, לכן ספרו את הימים האלו, לאות וסימן כי הנה יום אחד שהתעלינו בו, יום שני שהתעלינו בו, וכן הלאה. לא כן, אדם שממתין ומצפה למשל ליום חתונתו, אין לו שום תועלת בימים שבינתיים, ואדרבה מצידו הלואי שלא היו, והיה כבר מגיע יום החופה מיד, לכן אין לו ענין למנות את אותם הימים שבינתיים, הנה עבר יום אחד, יומיים, כי אין לו חפץ בהם, אלא מונה רק את היום המיוחד, שבעוד כך וכך ימים יגיע.

¹ וכמו שכתב בספר החינוך (מצוה שו): "הטעם במצות ספירת העומר, לפי שכל עיקרן של ישראל אינו אלא התורה, ומפני התורה נבראו שמים וארץ וישראל, וכמו שנאמר (ירמיה לג כח): "אם לא בריתי יומם וְלַיְלָה, חֻקֹת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לא שָׁמַתִּי", והיא העיקר והסיבה שנאלו ויצאו ממצרים, בשביל שיקבלו את התורה בסיני ויקיימוה, וכמו שאמר ה' למשה (שמות ג יב): "וְזֶה לָךְ הָאוֹת כִּי אֶנֶכִּי שְׁלַחְתִּיךָ, בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם, תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה", כלומר, הוֹצִיאֲךָ אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, יְהִי לָךְ אוֹת שֶׁתַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה, כלומר שתקבלו את התורה שהיא העיקר הגדול, שבשביל זה הם נגאלים והיא תכלית הטובה שלהם. וענין גדול הוא להם, יותר מן החירות מהעבדות, ולכן יַעֲשֶׂה ה' לְמִשְׁחָ אוֹת צִאתֶם מֵעֲבָדוֹת לְקַבְּלַת הַתּוֹרָה, כִּי לְעוֹלָם אֵת הַטַּפַּל עוֹשִׂים אוֹת אֵל הָעִיֶקֶר". פלא פלאים, אתם שומעים מה כותב כאן החינוך, שכל יציאת מצרים, כל הניסים הגדולים שהקב"ה ישתבח שמו עשה לעם ישראל, כל עשר המכות, מכת דם מכת צפרדע וכו' וכו', וכל עשרות ומאות הניסים שהתלוו אליהן, הכל בגדר "טפל", לעומת "העיקר" שזו התורה הקדושה, ולכן כל יציאת מצרים וכו' וכו', אינם אלא "אות" וסימן לקבלת התורה. וממשך החינוך: "ומפני שהתורה היא כל עיקרן של ישראל, ובעבורה נגאלו ועלו לכל הגדולה, נצטוונו למנות עד יום נתינת התורה, להראות בנפשנו החפץ הגדול אל היום הנכבד והנכסף לליבנו, כעבד ישאף צל, וימנה תמיד מתי יבוא העת הנכסף אליו שיצא לחירות, כי המנין מראה לאדם, כי כל ישעו וכל חפצו להגיע אל הזמן ההוא".

המנהג כלום. עכ"ל. ומבואר בדבריו, שאף שבאמת יש סיוע למנהג שסופרים לאחר קדיש תתקבל מגדולי עולם ראשונים כמלאכים, ואם כן לכאורה אולי גם אנחנו נשנה את מנהג ירושלים? על זה אמר "אין אחר המנהג כלום", כי אחר שנהגו נהגו, ולא משנים אותו.

ואת עלית על כלנה

ו. ואמנם אף שברוך כלל מנהגי ירושלים חביבים עד מאוד, וראוי ללמוד מהם, כי מבוססים הם על פי גדולי ומאורי הדורות אשר שכנו ודרו בתוכה מאות בשנים, ולא כשאר רוב ככל הערים, וכמו שמעולם לא שמענו מנהג "תל אביב" או מנהג "חולון" או מנהג "בני ברק", "בית שמש", "רחובות" ועוד, כי כל המקומות האלו והדומים להם, התחילו להתיישב לפני כמאה שנה לערך, אחר שהתקיים בנו קיבוץ גלויות מארבע כנפות הארץ, "שאי סביב עיניך וראי פלם נקבצו באו לך", וכל עדה באה עם מנהגיה השונים, ופחות או יותר כל ציבור התקבצו ובאו למקום מסוים, והמשיכו במנהגם, אבל ברור שאין זה מנהג מקום מסוים שהושרש ונקבע על פי גדולי עולם שגרו באותה עיר, והנהיגו מטעמים ונימוקים הפנים איתם, שמהיום והלאה ככה יהיה מנהג המקום. לכן מצוי הדבר שבאותה עיר, תמצא מנהגים שונים מבית הכנסת לבית הכנסת, כי כל אחד תפס כמנהג עירו ושער מקומו שהיה רגיל בו. על כן, כמעט לא שייך לומר מנהג עיר פלונית כך, ומנהג עיר פלונית כך, לבוד מירושלים עיר הקודש. וקל וחומר בן בנו של קל וחומר בכל הערים החדשות כמו: ביתר עילית, אלעד, חריש וכיוצא בהם, שלא שייך לומר בהם מנהג עירנו כך וכך. על כן, אף שמן הראוי היה שבהרבה מנהגים ילמדו כולם ממנהגי ירושלים, וכמו המנהג להניח תפילין בתשעה באב בשחרית, שמנהג זה מבוסס וחזק ביותר, מפי גדולי עולם ראשונים כמלאכים.³ וכן המנהג שבפטירת האב, אין הבנים והבנות ושאר יוצאי חלציו הולכים אחר מיטתו, כי על פי הקבלה ליווי זה גורם לו צער גדול מאוד.⁴ במנהגים כאלו וכיוצא בהם, בודאי שמן הראוי שהרבנים שבשאר המקומות בארץ ובתפוצות ינהיגו כן את הציבור שלהם. אבל במנהגים מסוימים שענינו הרואות שהם עצמם צריכים באור, כי הם נגד מרן השלחן ערוך וכדומה, די לנו שבירושלים ימשיכו במנהגם, אבל מה לנו להנהיג כן בשאר ערי הארץ, ובודאי שמן הראוי שיעשו כדעת מרן השלחן ערוך זיע"א שקבלנו הוראותיו.

צידוק הדין ביום שלא אומרים תחנון

ז. עוד דוגמא. מרן השלחן ערוך פסק בדיני אבלות בחול המועד (י"ד סימן תא ס"ו): אומרים על המת צידוק הדין, וכן ביום טוב שני של גלויות, [שאיין זה הספד, אלא הודאה וקבלת דין שמים. (רש"י)] אבל ביום טוב ראשון, כיון שאין מתעסקים במת אלא על ידי גוי, אין אומרים אותו. וכן פסק (א"ח סימן תכ ס"ב) שאומרים צידוק הדין בראש חודש. וכך העיד גם בבית יוסף (סימן תא) בזו הלשון: "ואנחנו נוהגים לומר צידוק הדין בכל הימים, זולת בימים טובים". אולם הרמ"א כתב, שהמנהג פשוט במדינות אלו שלא לומר צידוק הדין בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון,⁵ שמא יבואו לידי הספד. והנה מחלוקת זו של מרן והרמ"א,

את העומר לאחר שאומרים "ויהי נועם" (שובה ה') וסדר קדושה וקדיש תתקבל. והטעם שאין סופרים מיד אחר הקדיש שאחר העמידה, מפני שאותו קדיש אינו שלם אלא עד "לעילא" [חצי קדיש], ואין לספור אלא אחר קדיש "תתקבל" כמו בשאר לילות. ע"כ. וכן מבואר גם באורחות חיים לרבנו אהרן הכהן מלוניל (ח"א הלכות ספירת העומר אות ד) שהביא בשם רב האי גאון: במוצאי שבתות שסופרים אחר קדיש תתקבל של סדר קדושה, נהגו ראשוננו לברך שליח ציבור מעומד, וכל העם יושבים ועונים אמן בכוונה, כדי שלא להטריח את הציבור לחזור ולעמוד. וכן המנהג בכל מקומותינו. ע"כ. וכן כתב רבנו יצחק בן גיאת בספר מאה שערים, וכן כתב בספר האשכול (סוף הלכות פסח). וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תפט ס"ט): ליל שבת וליל יום טוב מברכים וסופרים אחר קידוש בבית הכנסת [שכל מה שאפשר להקדים את קדושת היום מקדימים], ובמוצאי שבת קודם הבדלה אחר קדיש תתקבל [שכל מה שאפשר למשוך ולאחר עוד את קדושת היום מאחריים]. ע"כ. ואל תדייק לי ממה שכתב מרן (שם ס"א): "בליל שני אחר תפילת ערבית מתחילים לספור העומר", שמשמע לכאורה בסיום תפילת ערבית כולה? כי זה אינו, שהרי הגע עצמך, הלא "ליל שני" הוא "מוצאי יום טוב", ואם כן עושים בו הבדלה, והרי כתב מרן: "ובמוצאי שבת, סופרים קודם הבדלה אחר קדיש תתקבל", ואם כן ברור שמה שכתב "בליל שני אחר תפילת ערבית", היינו אחר קדיש תתקבל. ואם מרן דיבר על בני חו"ל שעושים בו קידוש, נמצא שבליל שני הספירה לאחר הקידוש. הוי אומר שמה שכתב מרן "בליל שני אחר תפילת ערבית מתחילים לספור העומר", היינו אחר עיקר התפילה שזה קדיש תתקבל לפני ההבדלה, או בחו"ל לאחר הקידוש.

עדות מצפת מזמנו של מרן השלחן ערוך

ד. והנה לנו עדות נאמנה של רבנו משה בן מכיר שהיה בן דורו של מרן, וגם שכנו בעיר הקודש "צפת", ובספרו "סדר היום" (סדר ספירת העומר) הוא כותב: "ונהגו הקהל לספור אחר קדיש תתקבל, משום שכל הקהל נמצאים בבית הכנסת, וברוב עם הדרת מלך". ע"כ. וכנראה שחששו לאותם שמהרים לצאת מיד לאחר 'ברכו',² "הרצים יצאו דחופים דבבר המלך", ויכולים לשכוח לספור את העומר בכלל, ובפרט בלילות הראשונים של הספירה שעדיין לא התרגלו לספירה. וכן מפורש כתב בספר נהר מצרים: "כי בעוונות הרבים פשתה המספחת שבאמירת עלינו לשבח הקהל יוצאים מבית הכנסת, ויש חשש גדול שישכחו את ספירת העומר, אבל קודם קדיש תתקבל, כל הקהל נמצאים שם". לכן המנהג הנכון יותר, לספור את העומר לאחר קדיש תתקבל, שיסודתו בהררי קודש מרבותינו הגאונים והראשונים ועל צבאם מרן השו"ע רבנו יוסף קארו זיע"א כנ"ל. וכן המנהג הנפוץ בבני אשכנז.

מנהג ירושלים

ה. והנה מרן זצ"ל בחזון עובדיה (י"ט עמוד רלה) כתב, יש אומרים שנוהג לספור את העומר מיד לאחר קדיש תתקבל של ערבית, אבל בירושלים נוהגים לספור אחר סיום עלינו לשבח. והמנהג לספור אחר קדיש תתקבל מסתייע יפה מדברי רב האי גאון שבאורחות חיים. וכן כתב בספר נווה שלום חזן ובספר נהר מצרים. ומכל מקום אין אחר

² וכמו שמרן זצ"ל היה מתבדח עליהם, שאצלם "עלינו לשבח" זו "תפילת הדרך".

³ וכמו שהביא מרן זצ"ל (חז"ע ארבע ענינות עמוד שסו והלאה) שכן פסקו רב האי גאון, רב יצחק גאון, רב ששנא גאון, העיטור, אור זרוע, תוספות, הרמב"ם, הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, הרא"ש, הר"ן, נימוקי יוסף, הבתים, התניא ועוד. וכן פסקו הכנסת הגדולה, שלחן גבוה, ברכות המים, הגר"ח פלאג'י, בית עובד, הרש"ש, מהר"ט אלאאי, הראשונים לציון: מהר"א גאון, רבי יעקב שאול אלישר, ורבי חיים משה אלישר, ועוד רבים גדולי עולם וענקי הרוח. ומנהג ירושלים זה, הנהיגו אותו גדולי עולם למעלה מ-500 שנה, ולפני מרן השלחן ערוך. וכבר כתב הגאון החיד"א, וזאת לפנינו בישראל, שמרן וגדולי ישראל שבאותו הדור שהיו בצפת, לא ידעו ממנהגי ירושלים "אפילו בעניינים גדולים", מפני שיבוש הדרכים שהיו בין צפת וירושלים, אשר סביב רשעים יתהלכו, ולא היו שיירות מצויות כל כך. לכן בודאי שטוב ונכון שגם בבתי הכנסת שבערים אחרות, שיש להם רב שבכווחו לשנות מנהגם, והציבור ממושמעים ונוחים לקבל, ינהיג להם כן בעניימות ובהסבר יפה. וכן הנהיג הראשון לציון הגאון רבי בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל בבואו לכהן בקודש בעיר תל אביב בבית הכנסת "אוהל מועד", להתפלל שחרית עם טלית ותפילין. וגם אני הקטן זכיתי להנהיג כן בכמה וכמה בתי כנסת בעירנו "דימונת" שניחו תפילין בשחרית, תלתי". ואף שברבים מהם מעדת המרוקאים שנהגו שלא להניח בשחרית אלא במנחה, בכל זאת כאשר

קראתי לפנייהם את דברי מרן זצ"ל בספרו "חזון עובדיה" דבר דבור על אופניו, קיבלו עליהם ככל אשר כתב, ובקשתי מהם שיפרסמו במודעות של לוח הזמנים, שתפילת שחרית מתקיימת עם טלית ותפילין, כי אולי ישנם שלא שמעו, ויבואו לשחרית ללא תפילין, ונמצא שחלק מניחים וחלק לא מניחים, ויהיה בזה "לא תתגודד", שדרשו חז"ל (בבמות יג י"ב): "לא תעשו אגודות אגודות".

⁴ וידוע מה שכתב בזה רבנו האר"י ז"ל, שביטפות לבטלה, נבראים מזיקים ומשחיתים רעים. וכתב בספר שבט מוסר, שבפטירת מולידם של המזיקים הללו, כשיוצאים אחריו ללוותו בניו ובנותיו, נלווים אליהם המזיקים הללו ומלפפים אותו ומצערים אותו מאוד. ולכן מכריזים בחרם ששום זרע מהנפטר לא ילך אחריו ללוותו, למנוע מהנפטר הצער הגדול הזה. שאם בניו הנולדים לו מאשתו לא ילווהו, גם אלו לא ילכו אחריו. ע"כ. גם הרב שלחן גבוה בצוואתו כתב: עוד אני מצווה לעדה הקדושה שיטילו חרם ברשות קודשא בריך הוא ושכינתיה, ששום זרע מזרעי לא ילוו אותי מבית לקברי, ולא יאמרו עלי "כי אתה אבינו", כי על ידי זה יפרשו ממני נגעי בני אדם והבנים הנלווים לי מטיפות קרי. וכן צויה הגאון החסיד בעל שדי חמד, בצוואתו להזהיר את כל זרעו הבנים והבנות שלא ילכו אחר מיטתו כלל, ויאמרו להם כי יש למנוח צער גדול מזה, וחשש סכנה לישראל חס ושלום.

⁵ ומעניין מה שכתב הט"ז (סימן תכ סק"א): ושמעתי מזקן אחד שהעיד שהיה בקהילת

ש"ש אַנְכִי עַל אֲמֹרְתָהּ, כְּמוֹצֵא שְׁלֵל רַב

י. ותהילות לאל, שמחתי כמוצא שלל רב, שזכיתי לכוון בכל הרעיון הנ"ל למרן זצ"ל (חור"ע אבלות א עמוד רט) וזה תוכן דבריו: ולענין דינא אף על פי שלדעת רוב ככל גדולי הפוסקים ומרן השלחן ערוך יש לקרוע במועד על כל מי שחייבים להתאבל עליו, מכל מקום הגאון הראש"ל בספר מזבח אדמה כתב שמנהג ירושלים בזה כהרמ"א, וכן כתב החיד"א. ואולם אין מנהג זה קיים אלא בירושלים, אבל בשאר ערי הארץ, יש לנהוג כדעת רוב ככל גדולי הפוסקים ומרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, שכל שאין מנהג ברור בדבר להיפך, מעמידים אותו על קו הדין. וכן כתב במסגרת השלחן שבמקום שאין מנהג ידוע, יש לקרוע על כולם כפסק מרן ורוב הפוסקים. ודע שאף על פי שירושלים ת"ו היא בירת ארץ ישראל, אין להנהיג בכל שאר ערי הארץ כמנהג ירושלים, שהואיל ולכל עיר בפני עצמה יש בית דין מיוחד וצביון מיוחד בכמה הבדלי מנהגים שונים בין ירושלים לשאר ערי הארץ, אין מקום לומר ששאר ערי הארץ בעל כרחם יגררו אחר מנהג ירושלים בכיוצא בזה. ומכל שכן במקרה זה, שגם בירושלים היה המנהג תחילה לקרוע בחול המועד על כל הקרובים, וכמו שכתב הבית יוסף שכן היה המנהג, אלא שבירושלים נשתנה המנהג לאחר מכן, לכן הבו דלא להוסיף עלה, ויש לנו להעמיד את שאר העיירות שבארץ ישראל בחזקת המנהג הקדום, שהוא המנהג הנכון מעיקר הדין כדברי רוב הפוסקים ומרן. ע"ש.

יא. ולפי זה כל שכן בנידונינו, שמבואר בגאונים ובראשונים שספירת העומר מקומה לאחר קדיש תתקבל, וכך פסק מרן בבית יוסף ובשלחן ערוך, וגם העד העיד בנו עדות נאמנה 'טוב שכן קרוב' של מרן זיע"א, רבנו משה בן מכיר שכן המנהג בעיר הקודש "צפת", אלא שבירושלים כנראה שהשתנה המנהג לאחר זמן על פי המקובלים, אבל מכאן ועד להעתיק את המנהג לשאר ערי הארץ, מנין לנו. ובפרט שעינינו הרואות שבימים הראשונים שעדין לא התרגלו לספור, ישנם שכבר יוצאים בחוץ, וחלילה יכולים להפסיד הספירה. על כן, גם בתי כנסיות שנהגו לספור לאחר "ברכו" או "עלינו לשבח", ורוצים לשנות מנהגם לספור לאחר קדיש תתקבל, רשאים לעשות כן, ובלבד שיהיה הכל בהסברה נאותה וברוח נעימה, שחלילה לא תגרום מחלוקת שהיא, והכל על מקומו יבוא בשלום.

דעת מרן זצ"ל בענין התחננון ביום ה' באייר

יב. השבוע יום העצמאות, רציתי לגעת בנקודה קצת רגישה, האם לומר תחננון בתפילה או לא? לפני כ-30 שנה שמעתי מפי מרן זצ"ל בשיעורו במוצאי שבת, שיש אומרים תחננון ויש לא אומרים, והנמצא בבית הכנסת שאומרים תחננון, יאמר, ואם לא אומרים, לא יאמר. העיקר שלא יעשה מחלוקת. וסיפר מרן על הרב יוסף כהנמן זצ"ל מייסד ישיבת פונבז' תכב"ץ, שהיה נוהג ביום העצמאות שלא לומר תחננון ולא הלל. ושאלוהו תלמידיו, אם הרב לא אומר תחננון, אם כן יאמר הלל, ואם הרב לא אומר הלל, אם כן יאמר תחננון? ענה להם בבדיחותא: "אני כמו בן גוריון, לא אומר הלל ולא אומר תחננון". [גם מרן פעם התבטא כן על עצמו, עיין ספר "רבנו" עמוד רסט].

יג. והאמת שבדברים אלו יש פנים לכאן ולכאן, ואביא לפניכם ממה שכתב מרן זצ"ל: כי לכאורה לשמחה מה זו עושה?! הלא מבחינה רוחנית, ירוד ירדנו אלף מעלות אחרונות, ועדים אנו להתדרדרות מוסרית מדהימה, המתירנות גוברת וההתפרקות משתוללת בראש כל חוצות, חוסר צניעות, בגדי פריצות, חילולי שבת בפרהסיא, [כשלאבוננו נוספו לכך אף חילולי שבת מטעם המדינה עצמה, כעבודות רכבת ובייית גשרים בראש כל חוצות], פתיחת איטליזי טריפה בממדים מבהילים, ועוד כהנה וכהנה, ועל הכל מאות אלפי

בחול המועד וחנוכה. לא תקפ"ץ. כפי שבארנו שלא שייך לומר בזה שיעתיקו כל הערים את מנהג ירושלים, כי אפילו על מנהג ירושלים, אגן קא בכינא, והתמיהה רבתי למה נהגו נגד מרן הש"ע. ואם כן אדרבה הנכון להחזיר עטרה ליושנה כדעת מרן. ולכן ברור, כפי המציאות שכמעט כל הערים, אין בהם מנהגים מגדולי ישראל שהנהיגום, וכמו בדימונה, באר שבע, חיפה, כרמיאל, ורוב ככל ערי ישראל, בודאי שיעשו כמרן השלחן ערוך. (וכן מבואר גם בשר"ת מעיין אומר ח"ד עמוד ר)

היא מחלוקת קדומה בין הגאונים ורבתינו הראשונים. ומצאנו בכמה אחרונים ספרדים שכתבו שהמנהג שלא לומר כדעת הרמ"א. ואם כן מה ההלכה? ולפי מה שבארנו שבאותם מקומות שנהגו, נהגו, אבל מקומות שאין להם מנהג ידוע, מה לנו להנהיג אותם שלא לומר, הרי מרן השלחן ערוך צווח שאומרים צידוק הדין אפילו בחול המועד וביום טוב שני של גלויות. ומן הדין היה צריך לומר אפילו ביום טוב ממש, רק כיון שאז קוברים אותו על ידי גויים, לכן לא אומרים.

אין לנו אלא דעת מרן

ח. וכן מפורש ראיתי בחזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד שצג) שאחר שדן בזה, סיים: ואף על פי שבמצרים נהגו שלא לומר צידוק הדין בראש חודש, ולא כדעת מרן, אלא כמו שכתב מהריק"ש וכפסק הרמ"א. מכל מקום אנן תושבי ארץ ישראל אין לנו אלא דעת מרן, שיש לומר צידוק הדין אפילו בראש חודש וחול המועד, וכל שכן בתשעה באב. ע"כ. ומבואר שכל מקום ומקום כפי מנהגו. ובמקום שלא ידוע מנהג מסוים כמו בשאר ערי ארץ ישראל, מה לנו עם מנהגים של מקומות אחרים אפילו שיסדום גדולי עולם, הרי אנחנו נגררים אחר מרן הקדוש זיע"א. וכן מבואר בחזון עובדיה - אבלות (ח"א עמ' צא, צב) שאחר שהביא מה שכתבו האחרונים בזה, סיים: "ונהרא נהרא ופשטיה", והיינו שכל מקום לפי מנהגו. ולכן גם מה שסיים שם במקורות: "ונהרא אנו שקבלנו הוראות מרן היינו צריכים לנהוג לאומרו במועד וראש חדש חנוכה ופורים. ובפרט שבבית יוסף (סימן תא) כתב, שכן נוהגים. אולם האחרונים העידו שהמנהג עתה כהרמ"א, שלא לאומרו, כמו שכתב בשלחן גבוה, וכן כתב במסגרת השלחן. גם בספר ארץ חיים כתב, שהמנהג פשוט במדינות אלו שלא לומר צידוק הדין בכל הימים שאין אומרים בהם תחננון. וכן כתב הרב נהר מצרים שכן המנהג במצרים. וכן כתב בקונטרס היחיאלי (בית עולמים פרק ט), והוא היה מתושבי ירושלים. וכן כתב נתיבי עם. ונהרא נהרא ופשטיה. ע"ל. בודאי שכוונתו שכל מקום יעשו כמנהגם, ולכן במקומות שהעידו האחרונים שכן נהגו, ימשיכו במנהגם. תדע, שהרי מרן זצ"ל בהמשך הלכות אבלות (שם עמוד שכז) סיכם את פרטי ודיני הכנסת המת לקבר, וכתב: אחר הכנסת המת לקבר, נוהגים לכסותו במרצפות, ועליהן נותנים עפר, ואומרים פסוק, "והוא רחום יכפר עון". וכל אחד מהמלווים נותן עפר לתוך הקבר. ולא יעבירו הקדרום או המעדר מיד ליד, אלא אחר שהונח על הקרקע, חוזר השני ליטלו מן הקרקע, וכן הלאה. ואחר שנסתם הגולל, אומרים "צידוק הדין", ואפילו בראש חודש או חול המועד אומרים אותו, לדעת מרן בשלחן ערוך (ארו"ח סי' תכ סעיף ב, ויר"ד סי' תא סעיף ו). ואחר כך אומרים קדיש יהא שלמא וכו'. ע"ש. ואם עתה המנהג הוא בכל ערי הארץ שלא לומר, אם כן למה בסיכום הדברים כתב כדעת מרן, היה לו לומר שהיום המנהג לא כך, אלא ודאי היכן שנהגו נהגו, ומנהג ירושלים לא מחייב לשאר ערי הארץ, ובפרט במנהג כזה שהוא נגד מרן. זאת ועוד, אם לא תאמר כן, נמצא אם כן שיש סתירה בין מה שכתב בארבע תעניות להלכות אבלות. על כן ברור שזו כוונת מרן זצ"ל שכל מקום הולכים לפי מנהגו, ואין מנהג ירושלים מחייב לשאר ערי הארץ. ולעולם, במקום שאין מנהג ידוע, וכמו ברוב ערי הארץ, ברור שיעשו כדעת מרן השלחן ערוך שקיבלנו הוראותיו.⁶

קריעה בחול המועד על שאר קרובים

ט. עוד דוגמא נביא. מי שמת לו מת בחול המועד, נחלקו הראשונים אם קורע במועד או לאחר החג. ומרן השלחן ערוך (ארו"ח סימן תקמז ס"ו. י"ד סימן שמ ס"ה, וסימן תא ס"ד) פסק כדעת רוב הראשונים שקורע על כל קרוב שחייב להתאבל עליו. והרמ"א כתב שמנהגם שאין קורעים אלא על אב ואם. והנה בירושלים נהגו כדעת הרמ"א שלא קורע אלא על אב ואם, אבל על שאר קרובים קורע לאחר הרגל. ולפי מה שבארנו, שאין מנהג ירושלים מחייב את שאר ערי הארץ, ובפרט במנהג שהוא נגד מרן הש"ע, על כן ברור שבשאר ערי הארץ וכן בחו"ל, יעשו כדעת מרן.

קודש קראקא בשנת של"ג כשנפטר הרמ"א ז"ל ביום ל"ג בעומר, והיו מסופקים אם לומר "צידוק הדין", כיון שזה יום שלא אומרים בו תחננון, ועמד אדם חשוב אחד והעיד, ששמע מפי הרמ"א שיש לומר צידוק הדין על אדם גדול, ותיכף אמרוהו על הרמ"א בקול רם. וכן באמת ההלכה שעל תלמיד חכם אומרים צידוק הדין בעת הלוייה בכל הימים. כמבואר בחז"ע (אבלות ח"א עמוד צא).

⁶ וכן אני הקטן עשיתי מעשה כמה פעמים, ואמרנו "צידוק הדין" בעירנו "דימונה"

ישראל מתחנכים במוסדות חינוך לא דתיים, ולומדים שם להתנכר לכל קדשי ישראל, ולפנות עורף לצור מחצבתם, ולהיות ככל הגויים בית ישראל, עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות נשברים, הלזה ציפינו וקוינו במשך כאלפיים שנות גלותנו??!! והרי כתב הרמב"ם: לא התאוו ישראל לימות המשיח, אלא כדי שינוחו ממלכויות שאינן מניחות להם לעסוק בתורה ובמצוות כראוי, ובימי המשיח תרבה האמונה והדעה והחכמה והאמת. ומסיבות אלו רוב רובם משלומי אמוני ישראל אשר רואים שעדיין השכינה בגלות, נוהגים שלא להתייחס ליום זה כיום מיוחד, וטעמם ונימוקם עמם לרוב יגונם וצערם על מצבנו הרוחני אשר אנו נתונים בו כיום, ואין לזה כל דמיון לנס חנוכה שכל העם הכירו וידעו בהשגחת השם יתברך עליהם, וכולם היו עובדי השם באמת ובתמים. וכיוצא בזה כתב בשו"ת ישכיל עבדי שאין לגמור ההלל בתפילת יום העצמאות אפילו בלי ברכה, מפני שעדיין אויבינו קמים עלינו לכלותינו, ואין לך יום שאין קללתו מרובה מחברו, ועוונותינו הטו אלה, כי היצר הצורר בעוכרנו להסית את ישראל מדרכי ה' וכו', ומכיון שאין כאן אלא אתחלתא דגאולה, ואינה גאולה שלימה לכל עם ישראל, אין לתקן לומר הלל בתוך התפילה אפילו בלי ברכה, ורק אפשר לומר מזמורי ההלל לאחר סיום התפילה, בלי ברכה, כי פשוט שאין לנו להיכנס בספק ברכה לבטלה.

יז. לא לחינם לפני כ-15 שנה במעמד אלפי בני תורה, בכנס "ועתה כתבו לכם" ב"בנייני האומה", הטיב להליץ הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל בעל שו"ת "משנה הלכות", את דברי הגמרא בבא בתרא (כא ע"א) על מרן זצ"ל, וקרא בקול גדול שעד היום מהדהד באוזני: **"ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל. שבתחילה, מי שיש לו אב - מלמדו תורה, מי שאין לו אב - לא היה למד תורה. עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן, שיהיו מושיבים למלמי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר". ע"ש.**

יח. מעתה מובן למה מרן זצ"ל בשנים המאוחרות יותר, כבר היה מורה גם לאחרים שלא לומר תחנון ביום העצמאות, והדברים ידועים ומפורסמים לרבים ששאלוהו, ובל נשכח שכן היתה גם דעתם של רבים רבים מגדולי ישראל [הגאונים ר' עובדיה הדאיה, ר' משה כלפון הכהן, ר' רחמים חי חויתה הכהן, ר' יוסף משאש, בבא חאקי ר' יצחק אביחצירא, ר' שלום יצחק הלוי רבה הראשי של עדת תימן בא"י, ר' יעקב משה טולידאנו בעל שו"ת ים הגדול, ר' שלום משאש, ר' מרדכי אליהו ועוד]. ואני הקטן זכור לפני 32 שנה, הייתי רגיל לבוא בכל ערב לבית הכנסת "נהר שלום" שייסד המקובל האלהי רבנו מרדכי שרעבי זצוק"ל, וביום העצמאות בתפילת מנחה עלה חזן כדרכו בקודש רבי אליהו חמד זצ"ל, וניגן בקדושה, ולאחר החזרה לא אמר תחנון, והיה שם יהודי אחד שלא מצא חן בעיניו ותמה עליו, אבל ר' אליהו לא התבלבל, וענה לו שכן היה מורה ובא הרב שרעבי בעצמו. ועיין שו"ת יחיה דעת חלק ז' (הנדפס מחדש ס"ח פא ערה 6) שנשאל מרן זצ"ל מאיזו ישיבה בענין אמירת תחנון ביום העצמאות וביום ירושלים, וענה מרן בלשון זו: **"ד' אייר תשע"א. אין לומר תחנון בשני הימים הנ"ל. להתפלל כרגיל. וללמוד בהתמדה ביתר שאת ויתר עוז. עובדיה יוסף". עכ"ל.**

זו הגדלות שלנו להוריד את הראש

יט. אין ספק כי עלינו ללמוד מדרכם והנהגתם של גדולי ישראל, וכפי שהם נהגו והדריכו אותנו אף אנו נלך בעקבותם, כמו שנאמר (דברים לב ט): **"שָׂאֵל אֲבִיךָ וַיְגַדְךָ, זָקְנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לְךָ".** ולכן אף על פי שגם אנחנו בעבר היינו אומרים תחנון, ואף היינו מורים לאחרים לומר, אך כשראינו מה שמרן הורה גם לאחרים, מי יבוא אחר המלך, ואדרבה זה הגדלות והשבח שלנו, שאף אנחנו בני התורה, יודעים להוריד את הראש בפני גדולי ישראל ועל צבאם מרן מלכא זצ"ל. ובודאי שאין לזה שום קשר לשאלה ההשקפתית כיצד להתייחס ליום זה, ממשיכים ללמוד ביתר שאת ויתר עוז בלי פיקניקים ושטויות והבלים שהם, ושמחים במתנה שנתן לנו הקב"ה, ומודים לו על הכוס המלאה.

כ. כסניף לכל הנ"ל יש לצרף מה שכתב הטור (אור"ח סימן קלא) בשם רב נטרונאי גאון, שנפילת אפים רשות. וכן כתב הריב"ש בשם רבי יצחק בן גיאת ורב שר שלום גאון. וכמבואר בגמרא (בבא מציעא נט ע"ב) שאשת רבי אליעזר לא הניחתו ליפול על פניו, ואם היה הדבר מחובת התפילה, חס ושלוש שהיה נמנע בעבור אשתו. (וכן במגילה כב ע"ב). וכתב המאמר מרדכי, כלל גדול יהיה בידך שכבר הסכימו הפוסקים שנפילת אפים רשות, ולכן מקילים בזה. וכתב החיד"א, שכל שיש ספק, יותר טוב שלא יפלו, כי נפילת אפים רשות, ואם לא יאמרו, אין בכך כלום. וכן דעת רבים רבים מהאחרונים. (עיין שו"ת יביע אומר ח"ג אור"ח סימן יא אות ח)

יט. והנה אף שעל ידי הכרזת המדינה יכולנו אחר כך לקלוט עולים חדשים ולקבץ גלויותינו מארצות ערב וממדינות אירופה שרידי חרב פליטי השואה, מכל מקום עדיין אין השמחה שלימה. כי כמה נפלו חללים על ידי אויבינו המקיפים אותנו, ובעוונות כמה אלפים מאחינו בית ישראל נהרגו במערכות ישראל, השם ינקום דמם. ואף שגדולי ישראל רבים קראו את הקמת המדינה בשם התחלת הגאולה, מכל מקום עדיין רב הדרך לפנינו כדי להגיע אל המנוחה ואל הנחלה, הן מבחינה מדינית וצבאית, והן מבחינה מוסרית ורוחנית. והרי מנהיגי צבאות ערב, למרות התבוסות והמפלות שנחלו, עודם מאיימים השכם והערב לצאת למלחמה נגדנו. ומנפנים בחרבותיהם ובקשתותיהם, חָרָבָם תָּבוֹא בְּלָבָם וְקִשְׁתוֹתָם תִּשְׁבְּרֶנָּה, אָנִי שְׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הִמָּה לְמַלְחָמָה. וכמה מדינות נאורות שהיו נחשבות כידידותיות לישראל, פנו עורף ולא פנים במלחמות שעברו עלינו, מלחמת השחרור, מבצע קדש, מלחמת ששת הימים, מלחמת ההתשה, והאחרון הכביד מלחמת יום הכיפורים. ועודנו תכלינה עינינו אל ישועת ישראל האמיתית על ידי צור ישראל וגואלו, השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלינו, לולא ה' שהיה לנו, אזי חיים בלעוננו.

סו. אך לא אכחד כי באמת עם כל הצללים הנ"ל, ישנם אורות גדולים שאין לנו להתעלם מהם, כי מדינת ישראל כיום היא מרכז התורה בעולם כולו, ורבבות בחורי חמד מטובי בנינו היקרים עוסקים בתורה יומם ולילה בישיבות הקדושות, והתורה מחזרת על אכסניה שלה, שאין לך תורה כתורת ארץ ישראל. ורבבות משלומי אמוני ישראל מחנכים את בניהם ובנותיהם על פי תורתנו הקדושה, כל רואיהם יכירום, כי הם זרע ברך השם. ואף אצל המון העם אנו מוצאים אוזן קשבת שוקקה וכמהה לשמוע תורה ודעת מפי גדולי ישראל, כחזונו הנפלא של הנביא עמוס (א' ח): **"הֲנֵה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה', וְהִשְׁלַחְתִּי רֶעֶב בְּאַרְץ, לֹא רָעַב לֶחֶם וְלֹא צָמָא לְמִים כִּי אִם לְשֹׁמֵעַ אֶת דְּבַר ה', וְכוּלְנו תְּפִילָה שֶׁה' יִתְבַּרְךְ יַעֲרָה עֲלֵינוּ רוּחַ מִמְרוֹם, וְנִשׁוּב כּוּלְנוּ בְּתִשׁוּבָה שְׁלֵמָה. וְעַל כָּל פְּנִים הִיתָה כֹּאן רַק הַתְּחִלָּה טוֹבָה. ע"כ. (עיין שו"ת יביע אומר חלק ו סימן מא)**

סז. התבטאויות שונות שמענו ממרן זצ"ל מידי פעם לכאן ולכאן. אך יש לדעת ולהבחין כי גם האמירות החיוביות שנשמעו מפיו, מגלות כי שמחתו לא נבעה מתוך אידיאלים ציוניים למיניהם, אלא מתוך הסתכלות על הכוס המלאה, שממנה מעולם לא יכל מרן להתעלם. כמי שראה מול עיניו, דור אפל ושפל ושח עיניים (עיין תענית כג ע"א), וכמו שהיה רגיל לומר, שבזמנו לפני כ-80 שנה, בכל ארץ ישראל, היתה רק ישיבה אחת ויחידה לבני ספרד, ישיבת "פורת יוסף", וסך הכל למדו שם 70 בחורים כולל הרבנים, והיום ישתבח שמו בורא עולם, כמה ישיבות קטנות, כמה ישיבות גדולות, "בן פורת יוסף בן פורת עלי עין", כן ירבה וכן יפרוץ. אני זוכר לפני כמעט 40 שנה, בכל ירושלים היו סך הכל שלושה תלמודי תורה ספרדים, יעב"ץ, סוכת דוד, ויקירי